

# מוטיבים אקטואליים

המוטיב האקטואלי כשהוא לעצמו אין בו כדי להוסיף או לגרוע מערכה האמנותי של היצירה הספרותית. גורם למ של הרומאן, או השיר יחרצו על פי רמתם האמנותית. זו האחרונה תלוי יה בצורת עיבודו של המוטיב, ולא במוטיב עצמו. אף על פי כן נשמעת לא פעם הקריאה כשהיא מופנית לספרות ותובעת הימנה לשמש ביטוי לחיים המתהיים. טעמה של הפניה ברצון לראות בספרות גורם מחנך, שנודעת לו חשיבות בעיצוב דמותו הרוחנית של הדור. החומר האקטואלי יש בו, כביר כול, נתונים העשויים להיות גורם מפעיל, ולא נפעל גרידא. הוא עשוי לסי לול דרך לסופר, או למשורר כדי שייכנס לטרקלינים של המאורעות המתרחשים, לא רק כמשקיף ניטראלי, אלא כמי שנוטל חלק בהכנתם. אולם, גם אם נקבל את הגירסה המבקשת מגע הדוק בין הספרות ובין החיים, אין להתעלם מן הסכנות הממיות שיות האורבות לסופר בביצוע המשימה של האקטואליזציה. חוסר המירהח בין הכותב ובין המאורעות המסופרים, עלול לסטש את טיב השיפוט האובייקטיבי. הפרט יתפס ככלל והטפל כעיקר. אולם חוד הסכנה הוא בהחשבת יתר של התרחשויות מסוימות, בגין הקירבה היתרה של המספר למהלך הברי. מכאן פתח לפאתוס מזויף, לרגשנות, לסגנון של פלאקאט. כוחה של הספרות היה ויהיה בתבלטת המניעים העמוקים שבנפש האדם, שהם נצחיים ובלתי משתנים. ההאחזות במוטיב האקטואלי, כבקרנות המזבח, איננה מצילה את היצירה השטחית. מצד שני, פעמים שהוא משמש אפיק מתאים לרגש כן ונקודת אחיזה ליוצר.

הסכנות הרובצות לפתחו של יוצר בשל הצמדתו למוטיבים אקטואליים מוגנות בשני ספרים שהופיעו לאחרונה. הראשון, רומאן של שושנה שרירא, ענינו בבעיות של קיבוץ הגלויות. הוא מתאר פרשת אהבתם של בחור יוצא מזרח אירופה מושרש בארץ, ובחורה עולה חדשה ממארוקו\*. השני, ספר שיריו החדש של יצחק שלו, המקדיש מיטב פיוטי לתופעות-לואי של מלחמת השחרור, להחי החיים של צה"ל (\*\*). בשניהם נתנים המוטיבים האקטואליים טעם לפגם ולשבח.

שני חסרונות עיקריים לרומאן של שושנה שרירא והם: חוסר קצב נכון במהלך הדברים ונישה של אידיאליזציה. משנפגשים ראובן רמון ורגינה לוי, מתלהסת מיד אהבתם. אצל הראשון היא מוצאת לה ביטוי מלולי, גלוי, תובע. אצל השניה הרגשות הם נסתרים לוטים במעטה של סחר, של רגשות נחיתות. טבעיים, איפוא, החששות שחששת הנערה הצעירה בת מרוקו ממחזרה שהוא בעל סטאטוס גבוה יותר, שמא אין ענינו אלא לתענוגות של מחברת ללא צורך קשיים מלאכותיים. היא גורמת לראובן רמון לשוטט ב"כל חלקי הארץ כדי לחפש אחרי אהר" בתו ולא למצאה. המסגרת הריאלית של העלילה מוכנסת לתוך אטמוספירה של חלום בלהות, שבו רווץ אדם, או נרדף מבלי שהמטרה תושג לעולם. אטמוספירה מעין זו יש בה ברכה ב"רומאן המעונין באיירה ולא בעלילה, ביצירה סמלית ולא ברומאן ריאליסטי.

\* לחם האוהבים, רומן מאת שושנה שרירא, הוצאת אגודת הסופרים ליד דביר, תל-אביב תשי"ז.  
\*\* אלהי הנשק לוחמים, שירים מ" את יצחק שלו, הוצאת קרית ספר, ירושלים תשי"ז.

כך נגרה שושנה שרירא לאריכות יתרה. אמנם הכל אתי שפיר בסופו של חשבון. אולם מתוך הפקעת המלאכה תית כטל גם האפקט המחנך שרצתה המספרת להשיג. הרי רצתה להשיב על שאלתו של רמון: "אם כדאיים אנשים אלה, המחוקקים חוקי התנכרות בין יהודים ליהודים, בין ישראל לישראל, ואלה המבנים בלבם, נערה בשל ארץ מוצאה, פוגעים בה — אם ראויים להיות דור ראשון לגאולת עם וארץ?". מול הקטרוג על הרבים חפצה להציב אחד שהוא זכאי. "ראובן רמון מפלס דרכו לרגינה לוי למרות כל המכשולים". אולם מתוך ששמה לפניו הרי מכשולים, יוצא כי באמת הבעיה היא מסובכת יותר מכפי שראוי לה. סוף סוף נשואים בין בחור מפולגיה ובחור מהמרוקו אינם מעבר על פני תהום. אך כחנתה הטובה של המחברת יצאה בהפסדה. מתקבל הרושם הברור כי תהומות בלתי נגשרים מפרידים בין שנים כאלה.

מטרתה של המחברת לא הושגה גם בגין השלמות היתרה שהיא מעניקה לגבוריה הראשיים. כל המעלות הטובות חברו בהם וגם דבר זה מרחיקם מן המציאות. שושנה שרירא הושפעה יתר על המידה, אולי בלא יודעים, מן הרומאן הגדול של עגנון "תמול של שום". יש קרבה רבה בין דמותו של ראובן רמון לזו של יצחק קומר. שני הם בעלי מלאכה, אינני נפש. ההתקשרות הנפשית שלהם לנערות "מן המישוב" מתנסצת אל מול אדישותן הפנימית תשל האחרונות. בעלי נשמה הם המבקשים את תיקונם. אולם בעוד שעגנון משכיל לתפוס את הטראגדיה שבהעדר סתרון של ממש לגבורו, משים שמשתברת בנפשו כל הפרובלמאטיקה של התקופה, נכשלת שושנה שרירא ע"י הצגת סתרון קל. המאבק של יצחק קומר הוא ארוך, משום שהוא נעץ בתוך ההתניה הפנימית של עצמו ויונק מן המשבר התהומי של הדור כולו. שושנה שרירא מציגה בעיה רוחנית של "הדור הראשון לגאולה", אולם היא נמ' לשת למסרץ קל יותר מדי מבחינה ספרותית. המכשולים של גבורה הם יותר בספירה של הסתרון הבלשי וק" שורים בגילוי מעשי של כתובת האהר" בה ולא בהתגברות על בעיות פנימיות עמוקות.

נחטא בהערכת הרומאן של שושנה שרירא אם לא נציין גם כמה סגולות חיוביות של המספרת. סגנון כתיבתה נעים. יש לה כשרון סיפורי והיא בעלת יכולת של אבחנה. היא יודעת גם סוד התאור של מוצגים פלאסטיים. ברורה הראשי מצויד בכוח משכנע של אינטרוספקציה. גם הדיאלוגים שבספר מעידים על יכולת לשונית. אולם כל אלה נשארו מואפלים בצלו של המוטיב האקטואלי, שנהפך, במקרה זה, לגורם מחליש.

סיסואציה שונה במקצת מבחינת ערכת מקומו של המוטיב האקטואלי ביצירה, בתגלית בספר שיריו של שלו. בין השירים שבספר נודעת חשיבות ספרותית לפרק הראשון ולאחרון. השירים הראשונים שבקובץ קשורים במיטיב המחת. מותם של חילים ולוחמים הוא צירם המרכזי. בצדק מכנה אותם יצחק שלו בשם הכולל: "שוכבים הם שם". יש לומר לשבחיו של שלו כי הצליח בפיוטיו אלה לתת ביטוי מה לועזי וזע הנפשי, המתלחה לכל אחד מאתנו, כשהוא ניצב מול מותו, הלוקח נשמת אחד מיקיריו. במיוחד נאה הוא השיר "תפלה על תהורים".

אותו יום הם קמים כדרכם ועושים מלאכתם בשהיקה. אחר—דופק מי על דלתם. ומאז תחרידם כל דפיקה. כבר עולים הם להר שיש רב וטימ"נים את ילדם בקברות — מיום זה מתחילה זיקנתם. שבר גוף ולבנת השערות. ובסיום השיר: חוקם בימים של כפור, בעדת מזכירי נשמות, במשול דמי בחלל בית הכנסת. ורתת ומשק כנפי מות... הנה הם חוזרים מתפלה, מחרישים ואינם זועקים. אלהים, תמוך באבא ואמא שבים לבתים הריקים...

(אלהי הנשק לוחמים 14—13). אם ציינו שבחם של שירים אלה, הרי זה בהתחשב בתפקיד הקשה המוטל על הפיטן שעה שהוא מנסה להתמודד עם נושא עדין ואכזר כאחד. שלו נכנס הפעם לפרדס ויצא בשלום. בפיוטים הראשונים שבקובץ הוא ממשיך את המסורת בכתיבת שירים ליריים קצרים, הנשענים על רובד עמוק של רגשות, שבהם הצליח בספרו הראשון, "אוחזת ענף שקד". יכלתו האפית של שלו שנתגלתה כבלתי מספקת בספרו "קולות אנוש חמים", מצאה לה נקודת אחיזה ב"פרקי קורס קצינים". יש רענונות רבה בשירים אלה, חידוש רב בנושא. מידת ההעזה שהיתה כרוכה בניצולו של המוטיב האקטואלי יצאה נשכרת. אפשר לטעון נגד השטוש, שמטשטש שים השירים, בין השירה ובין הפרוזה. אולם הפיוטיות שבטורים נובעת מחיור גיורתם, מן הדימויים המקוריים ומכחם הפלאסטי. הנאה ממשית מתלוית למקרא שורות כגון:

בראש מתר מפקד הפליגה כחסיל מיוחם ואנחנו בטור הנשרך נחרה נחויק אחריו משקיעים געלינו בחול או כותשים בעקב רגבים הפוכים וגסים בחריש הקשה לצעידה. פרצות נפרצות בטורנו גלך וגרוץ חליפות. מעלים על לבב שמועות, סיפורי תניכים עתיקים... (פרקי קורס הקצינים, עמ' 169).

אולם לא בכל מקום משכיל המשורר להשתמש כהלכה במוטיב מן ההדה. פעמים והאגוצנטריות שלו משתלסת על מהלך הטורים והוא ממסיר עלינו דברי המעוררים את הדחיה. בעיקר הוא מניע לכלל הפרוזה בהבלטת יתר של אישיותו, כשהיא נעשית נקודת מוצא להערכת הדברים. מה טעם למשל יש בסיומו של השיר "העיר הזאת": "פ. ג. יצחק בן מאיר עבד העיר הזאת" (עמ' 46). עם כל הכבוד ל"אגו", יש גבולות של טעם טוב, בהבלטתו ובהפיכתו לשיא שלקראתו מטפסים החרוזים.

חסרונו של שלו הוא בעיקר בתחום הרפלקסיה. ההרהור. הוא שנתן צלילים חלושים לספר שיריו. קול ענות. אפי' רוח פילוסופיות-למחצה המתגנבות לתוך הטורים מרחיקות אותם מן הרגש ומה שגרוע יותר מן הטעם הטוב. במיח נסגם השיר כשהאמירה היא טובייקטיבית בית ביותר ויחד עם זאת מכריזה על עצמה כאמת, שמן הראוי כי פולגו נא' מין בה.

יש גם לסקפק בערכם של השירים, שהצלילים האקטואליים הנשמעים מן תוכם מזכירים יתר על המידה זמירו תיהן של תפיסות פוליטיות. שיריו של שלו נפגמים במידה ידועה גם על ידי התרפקותם היתרה על האלוהות (ו"יצא לבי לאלוהים" עמ' 104). דוקא אינטימי יוח זו ששוררת בין הפיטן לאלוהיו חשודה. על כל פנים לא יזיק מירוח מסויים בין המשורר האנוש ובין האלוהות.

ספריהם של שושנה שרירא ויצחק שלו, אם כי שייכים הם לתחומי יצירה שונים, מצביעים על אחד הכיוונים בהם מחפשת הספרות הצעירה את תיקונה. כיוון זה וטימני ההיכר שלו, הם: ה"נשוא השאוב מן ההדה, הגישה החיור בית למציאות המתהדה והנסיון להשי' תלב בה השתלבות של ממש. היצירות שלפנינו נוגעות בבעיות קארדינאליות של התקופה. אולם בסופו של חשבון הן תישפטנה על פי מעלחן הספרותית מעלה זו תהיה מותגית בחוקיות הפנימית של היצירה ובמיוחד במטען הער' כים שבה, ערכים שהם מעל למקום ופעל לזמן.